

6. Каменский З. А. Цели и формы историко-философского исследования. // *Философские науки*. – 1986. – №5. – С.83-90.
7. Кузнецов Б. Г. Идеалы современной науки / Б. Г. Кузнецов. – М.: Наука, 1983. – 255 с.
8. Лооне Э. Н. Современная философия истории / Э. Н. Лооне. – Таллин: Изд-во «Ээсти раамат», 1980. – 293 с.
9. Ракитов А. И. Историческое познание: системно-гносеологический подход / А. И. Ракитов. – М.: Издательство политической литературы, 1982. – 303 с.
10. Рорти Р. *Историография философии: четыре жанра* // Джохадзе И. Д. *Неопрагматизм Ричарда Рорти*. – М.: УРСС, 2001. – 256 с.
11. Швырев В. С. *Теоретическое и эмпирическое в научном познании* / В. С. Швырев. – М.: Наука, 1978. – 382 с.

УДК 159.922

Кравчук С.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ АГРЕСИВНИХ ТА ВОРОЖИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ

В статье рассматривается проблема причин детской агрессии. Проанализированы психологические факторы агрессивности и враждебности личности. Показано, что агрессивные и враждебные проявления родителей ребёнка влияют на выраженность его межличностных отношений.

Проблема дитячої агресії та ворожості залишається актуальною. Тому особливо важливо приділити увагу аналізу факторів, що обумовлюють розвиток агресивної поведінки. Проблема полягає в наступному: які фактори, пов'язані з образом життя, родиною, ранніми дитячими переживаннями, можуть визначати наступну агресивність та ворожість людини?

Наша мета: з'ясувати особливості психологічних факторів агресивності та ворожості особистості.

Багато помилок виникає у зв'язку з неправильним тлумаченням сутності агресивної поведінки. Буває, що за важку форму агресії приймаються нормальні реакції дитини на ту чи іншу ситуацію. Буває і навпаки: агресія має хворобливу основу, але батьки і педагоги її недооцінюють.

Агресія – це дії та висловлювання, спрямовані на заподіяння шкоди, душевного та фізичного болю іншій істоті. В основі агресивної поведінки можуть бути різні причини: і конфлікти, і родинні проблеми, і патологія в ході вагітності, і ознаки розладу потягів та афектів [1; 4; 5].

Діти отримують знання про моделі агресивної поведінки з трьох основних джерел:

1. Родина може одночасно демонструвати моделі агресивної поведінки та забезпечувати її підкріплення. Ймовірність агресивної поведінки дітей залежить від того, чи зіштовхуються вони з проявами агресії у себе вдома.
2. Агресії діти також навчаються при взаємодії з однолітками.
3. Діти навчаються агресивним реакціям не тільки на реальних прикладах, але і на символічних, що пропонуються мас-медіа.

Існують агресивні та ворожі прояви, які обумовлені зовнішніми, перш за все родинними факторами. Ці проблеми часто приховані.

Буває важко зразу відшукати зв'язок між агресією дитини і проблемами в родині.

Суперечки в подружніх відношеннях часто розглядаються як самостійний фактор стресу, що провокує насилля над дітьми. Дослідження показують, що в повних родинах насилля використовується набагато частіше, ніж в неповних. А присутність в родині проблемного партнера більше впливає на застосування насилля, ніж його повна відсутність [6]. Це дозволяє зробити заключення, що діти самотніх матерів не складають групу ризику і навіть мають більш низькі шанси зазнати насилля. Як зазначає І.О. Фурманов, створюється враження, що матері проявляють тенденцію до покарання дітей тільки за наявності батька в родині. Якщо це так, то у випадку несприятливого положення родини відсутність батька може розглядатись як захисний фактор, що попереджує насилля по відношенню до дитини.

Інший вид патогенної ситуації – коли дитині приділяють мало уваги. В цих випадках дитина шукає собі кумирів в середовищі підлітків, в продукції масової культури, фільмах та інших джерелах. Обрані нею для наслідування зразки часто характеризуються жорстокістю, і дитина переймає ці риси.

Дитина може бути постійним свідком конфліктів, бійок в родині. Ці приклади поведінки «записуються» в її свідомості і стають її власними.

Згідно Р. Берону та Д. Річардсон, діти проявляють більше фізичної чи вербальної агресії проти єдиного брата чи сестри, ніж проти всіх інших дітей, з якими вони спілкуються. Очевидно, взаємовідношення дитини з братом чи сестрою є визначальними для навчання агресивній поведінці.

Результати досліджень свідчать про те, що наявність чи відсутність насилля у взаємовідношеннях між братами і сестрами дозволяє передбачити індивідуальний рівень агресивності кожної дитини.

Виявлено, що жорстокі покарання пов'язані з відносно високим рівнем агресивності та ворожості у дітей. В той же час недостатній контроль та догляд за дітьми корелює з високим рівнем асоціальності.

В той же час дослідження показують, що більшість порушень поведінки визначаються не стільки недоліками реально існуючих систем та стиля сімейного виховання дитини, скільки особливостями сприймання та інтерпретації дитиною тих чи інших дій батьків. В тому випадку, коли впливи одного чи двох батьків оцінюються дитиною в якості перешкоди до задоволення актуальних потреб, будуть виникати «порушення поведінки» як реакція протидії чи боротьби за збереження самоідентичності.

Дж. Паттерсон розробив модель взаємозв'язку між характером сімейного керівництва та агресивністю. Вона отримала назву «модель примусу». Ідея полягала в тому, що схильність до асоціальної поведінки у дітей та підлітків виникає тоді, коли у відношенні до дитини використовуються аверсивні міри впливу з тим, щоб заборонити небажані дії. Зниження позитивного та

збільшення негативного підкріплення небажаної поведінки призводять до каскадної появи психологічних проблем і у самої дитини, і у членів її родини [2].

Дж.Т. Тедесчі та Р.Б. Фельсон запропонували модель соціальної взаємодії, згідно якої агресивна поведінка інтерпретується як соціальний вплив, коли суб'єкт використовує примусові дії, щоб викликати деякі зміни в поведінці об'єкта.

Примусові дії можуть використовуватись людиною, щоб отримати певні цінності, з метою здійснення помсти, усунення несправедливості, помилок чи щоб відновити соціальний статус та власну ідентичність [3].

Згідно з цією теорією, поняття примусової дії включає в себе загрози та покарання, рівно як і застосування фізичної сили в якості важливих способів завдання шкоди чи досягнення покірності.

В багатьох випадках культурний досвід батьків є основним ресурсом при вихованні дітей. Чим більше в суспільстві існує легітимних можливостей застосування сили, тим сильніше буде проявлятися тенденція використання батьками насилля у відношенні до дітей для досягнення виховних цілей.

Як свідчать дослідження, кількість дітей в родині також грає важливу роль в динаміці ймовірності використання батьками фізичних покарань. Так, було встановлено, що в багатодітних родинях батьки в більшій мірі схильні використовувати тілесні покарання. Це пов'язано з тим, що розподіл часу і ресурсів, пов'язаний з великою кількістю дітей, змушував батьків бути більш авторитарними, суворими та жорстокими.

Як свідчать результати досліджень, ризик насилля дорослої людини над дитиною зростає, якщо батьки мають такі психологічні характеристики: ригідність, прагнення до домінування, тривожність, швидке роздратування, низьку самооцінку, репресивність, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії, низьку стресостійкість, емоційну лабільність, агресивність, замкненість, підозрливість, порушення самоідентифікації.

Результати нашого дослідження, яке було проведене в Україні, показали, що неагресивні діти мають сильніші емоційні зв'язки з матір'ю, батьком, братами, сестрами, іншими родичами, вчителями та друзями.

Було виявлено, що значною психологічною детермінантою міжособистісних стосунків дитини виступають агресивні та ворожі прояви батьків (матері та батька дитини). Так, було з'ясовано, що відношення дитини до матері та до батька разом як до подружжя, відношення дитини до друга, подруги, до вчителів значущо негативно пов'язане з загальною агресивністю матері, загальною агресивністю батька, ворожістю матері, ворожістю батька, спонтанною агресивністю матері, реактивною агресивністю матері, реактивною агресивністю батька (де $p < 0,05$).

Результати нашого дослідження показали, що існують прямі значущі зв'язки відношення дитини до матері та до батька разом як до подружжя з експресивністю родини, згуртованістю родини, морально-релігійною орієнтацією (де $p < 0,01$). Тобто, сильніші емоційні зв'язки з батьками пов'язані з заохоченням членів родини в вираженні власних почуттів; з допомогою, підтримкою членів родини один одного; з наявністю акценту в родині на етичні, релігійні питання та цінності.

У свою чергу, виявився негативний значущий зв'язок відношення дитини до матері та до батька разом як до подружжя з конфліктністю родини (де $p < 0,01$). Тобто, чим більше існує в родині відкрито вираженого гніву, агресії та конфліктів серед членів родини, тим менш теплі стосунки дитини з батьками.

Отже, дійсно, родина виступає одним з важливих факторів соціалізації. Внутрішня атмосфера родини впливає на розвиток дитини, формує структуру особистості. Агресія та ворожість з боку батьків актуалізують агресивні прояви у дітей.

У наших подальших дослідженнях ми плануємо продовжити розробку загальної проблеми факторів дитячої агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. *Понять природу человека*. – СПб., 1997.
2. Берковц Л. *Агрессия: причины, последствия и контроль*. – СПб., 2001.
3. Бэрон Р., Ричардсон Д. *Агрессия*. – СПб., 1998.
4. Можгинский Ю.Б. *Агрессивность детей и подростков: Распознавание, лечение, профилактика*. – М., 2008.
5. *Развитие личности ребёнка / Под ред. А.М. Фонарёва*. – М., 1987.
6. Фурманов И.А. *Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция*. – СПб., 2007.

Кравченко С.С.

ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАГМАТИЗМУ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА США

В статтє рассматриваются основы предпринимательского прагматизма у философии права США.

Прагматизм ніколи, ані в момент свого виникнення, ані згодом не розвивався як монолітна філософія. Класичний прагматизм являв собою гнучку і різноманітну систему поглядів, різнорідність яких проявлялася у чітко відмінних формах. Це було, насамперед, пов'язане з тим, що споконвічно творці цієї філософії ґрунтували свої теорії, виходячи з неоднакових теоретичних і професійних інтересів. Так, Ч.С. Пірс [4:23], хімік за освітою, представляв себе, насамперед як логік і розробляв логічні аспекти теорії значення. В. Джеймс, який колись мріяв про кар'єр художника, але на наполегливу вимогу батька одержав медичну освіту, цікавився найбільшими проблемами релігії і психології. Професійні і наукові інтереси Дж. Дьюї були зосереджені на філософії політики та їх взаємовідносинах з демократичними принципами. Ф.К.С. Шіллер, що одержав класичну європейську освіту, свої теорії будував на вчені Протагора. У фокусі інтересів Г. Міда був намір створити новий підхід до вивчення і розуміння психології в глибоко соціальному контексті. О.В. Холмс, не будучи зацікавлений у теоретичних міркуваннях, прагнув втілити багато прагматичних ідей у правову практику. Ця варіативність і розбіжність напрямків досліджень, але глибокий внутрішній інтелектуальний і духовний зв'язок, що існував між цими людьми, концептуальна спільність їхніх наукових інтересів, які склали теоретичну основу класичного прагматизму, найкраще виражений у метафорі Дж.Папіні, що зрівняв прагматизм із «коридором у готелі». Нескінченна кількість